

Miklós Zoltán

A kuláksors egyéni interpretációja a „kulák” perspektívájából

1. Bevezetés

Jelen dolgozat alapjául Mátyás Irén (továbbiakban M. I.) 82 éves, kükküllő-dombói lakos által elmondott élettörténet szolgál. Közel tízéves időszakot mutat be életútjából, mely időintervallum magába foglalja a kulákság éveit, külön hangsúlyozva férje betegségének nehéz időszakát. Nem minősíti maga sem a történetekből kimaradt éveket jelentékteleneknek, azonban úgy véli, hogy ezen periódus által reprezentatív képet nyújt egész életéről.

Narratívumai a realista népi próza kategóriájába sorolhatók, melyek igaztörténet formájában jelen vannak az archaikus paraszti közösségekben, valamint az urbanizált társadalmi csoportokban is (Nagy 2001. 140.).

Az ember szórakoztató, moralizáló vagy éppen identitását megkonstruáló – ezt igazoló – események elmondására érzett késztetését egy mentális síkon kialakított reprezentáció előzi meg. Ennek verbális úton való közlésével a közösség többi tagjára való hatásgyakorlás a célja.

M. I. is azért érez késztetést a nyilvános közlésre, hogy az általa kialakított interpretáció függvényében rokonszenvet váltson ki a hallgatóság részéről.

Ha az igaztörténet műfajába sorolható vallomásanyagot vizsgáljuk, nem hanyagolható el ezek keletkezésbeli feltételeinek (kontextusának), a mesélőre gyakorolt hatásnak, és a történetekben szereplő személyek reakcióinak vizsgálata sem. Ezen szempontok követésével bocsátkozom az adatközlő narratívumainak elemzésébe, elsődleges forrásként a direkt vallomásanyagot tekintve.

2. Előzmények

A vizsgálat alapját képező élettörténetet M. I.-vel többször folytatott beszélgetéseim egyik alkalmával rögzítettem. Falustársi viszonyunkból adódó bizalmas beszélgetési szituáció megteremtette számára a kibeszélés

lehetőségét. A köztünk lévő interaktív kapcsolat révén többnyire beszélgetőtársként, s nem gyűjtőként voltam részese a diskurzusnak.

Az eltérő korszaktudat bizonyult csupán akadálnak beszélgetésünk során, melynek áthidalása érdekében az adatközlő sokszor utólagos magyarázatokba bocsátkozott.

A kulákká² nyilvánításuk utáni időszakot tartja fontosnak reprezentálni, ezért szükségesnek látom már az elején ezen politikai jelentéstartalommal felruházott, orosz eredetű szó definiálását. Olyan parasztokat jelentett, akiknek 25 holdnál nagyobb szántóterülete, vagy 5 holdnál nagyobb szőlője volt. A kulákság általában több földön gazdálkodott, mint amennyit maga, illetve családja képes volt megművelni, ezért idegen munkaerőt alkalmazott. Innen ered azon ideológiai felfogás is, miszerint a kulákság másokat kizsákmányoló módot használ fel az osztályegyenlőség megbontására.

Az elemzés tárgyát a kulákság iránti érdeklődésem alkalmával elmondott narratíva képezi.

A verbális viselkedés elemzésére helyezném a hangsúlyt, azonban ugyanazon falu lakosaként ismerem a narratívákba foglalt személyek nagy részét, így szinte lehetetlen, hogy ezek ne befolyásolják az értelmezést.

Mivel az egyén élete elválaszthatatlan az illető helység mikro-történelmétől, a makroszintű események – a kollektivizáció országos viszonylatának – áttekintésével fókuszálnék az egyéni tapasztalatokra.

3. Makro- és mikrokontextus

3.1. A szocialista ideológia meggyökerezése után az egyre erősödő szovjet hatásra az állami szervek addig nem ismert gazdasági intézkedéseket igyekeztek alkalmazni Románia területén is. Az 1948–1949-es, adminisztrációban jelentkező intézkedések a hivatalban lévők szakértelmét figyelmen kívül hagyva ideológiai szempontok alapján rövid idő alatt kicserélték a korábbi adminisztráció személyi állományát (Oláh 1998. 84.).

Egy centralizált hierarchikus hatalmi szerkezetet hoztak létre, mellyel irányítani kívánták a politikai és gazdasági életet.

A rendelkezések megtagadása vagy velük szembeni passzivitás szankcionáló eljárásokat vont maga után, melyek közül a börtönbüntetés, a kilakoltatás és kényszermunka voltak a legsúlyosabbak. Ugyanakkor a közelmúlt kelet-európai társadalmi folyamatainak kutatói kiemelik, hogy a

2 Kulák – mások munkaerejének kizsákmányolásából élő paraszt (orosz).

bekövetkezett társadalmi változások nem mehettek volna végbe, ha a társadalom alapzatát nem egy mobil paraszti társadalmi réteg alkotta volna (Oláh 1998. 12.). Erre a bázisra alapoztak az első szövetkezetek és állami gazdaságok.

A politika által hirdetett szellemiség, mely új világtértelemezést nyújtott, a legtöbb esetben hozzá nem értő személyeknek biztosított lehetőséget a hatalom gyakorlására. Az így vezető pozícióba került néptanácselnökök ideológiai felkészítése céljából a tartományi néptanács tanfolyamokat szervezett, melyekről hazatérve ezen személyek a kollektív gazdálkodásra való áttérés agítátorai lettek (Oláh 1998. 98.).

1949 júliusában megszervezték az első mezőgazdasági termelőszövetkezetet, az ellenszegülő parasztgazdák pedig kuláklistára kerültek. Egész sor képtelenségre kényszerítették az így megbélyegzett parasztgazdákat: nyáron az aratás ideje alatt a téli tűzifa-terv leszállítását követelték; a vasárnapi templomozást zaklatva közmunkára parancsolták őket; egy gazda egy nap alatt egy hektár földet kellett hogy felszántson és bevensen, vagy éppen séggel másnapra 50 kg vaj beszolgáltatására volt kötelezve. Estétől reggelig a földükön dolgozók üres zsákkal térhettek haza a szérúról, ha nem teljesítették az előírt kótát (Oláh 1999. 3.). Mindezek mellett nyilvános felhívásokkal buzdították a már tsz-tagokat kulákelleses megnyilvánulásokra: „...osztályharcos szellemben tudjunk dolgozni és a kulákság hátán tudjuk forgatni a proletár diktatúra fegyvereit a kulákosztály teljes megsemmisüléséig”.³ Ha valaki ellenállt a kényszereknek, kilakoltatták, munkaszolgálatra vitték, gyerekeit nem fogadták az iskolába, vagyonától teljesen megfosztották.

3.2. Az ország gazdasági átszervezését minden faluközösség a maga módján élte meg. A XIX. század első feléig Küküllődombó lakosai jobbágyok voltak. Felszabadulásuk idején öt földesúrnak szolgáltak, akik kisebb birtokokkal rendelkeztek Küküllődombón, de egyikük sem lakott a faluban (Veress 2001. 3.).

A mezőgazdaság jelentette az elsődleges megélhetési forrást az iparosítási folyamat fellendüléséig, amikor ugyanis a falu tőszomszédságába vegyipari kombinát épült.

A nagyüzemi munka más típusú életformát biztosított, így a szövetkezetekbe szerveződő gazdálkodás háttérbe szorult. A demográfiai adatok arról is tanúskodnak, hogy a szocialista vezetés által kibocsátott rendelkezések nem kedveztek a falu népességnövekedésének.

3 Részlet egy 1949-es augusztusi körlevélből. Oláh 1999. 3.

Összehasonlítási alapként az 1890–1900-as és az 1930–1992-es időintervallumokat véve meggyőző képet kapunk ennek bizonyítására.⁴ Az első időintervallum alatt, amely mindössze tíz évet jelent, a falu lélekszáma 149 fővel növekedett, míg a második 62 évet jelentő időszakban (ez közreárja a kollektivizálás és iparosítás folyamatát is), csupán 147 fős növekedéssel lehet számolni.⁵

Küküllődombón 1952-ben alakították meg a kollektív gazdaságot. Mint minden faluközösségben, itt is találunk gazdákat, akik ellenálltak a hatalmi nyomásnak, igyekeztek megőrizni autonómiájuk maradékát. Többen is küzdöttek a jogtalan eltulajdonítások kivédéséért, valamint az anyagi veszteség csökkentéséért.

M. I. szerint tizenegy családot tartottak számon a faluban, akiket a kollektivizáló folyamat eredményeként kuláknak nyilvánítottak.

4. A narratíva felvezetése

Az adatközlő 1920-ban született, jelenleg is Küküllődombón él, itt töltötte el élete legnagyobb részét. Bevallása szerint 12,5 hektár földjükkel sosem tartoztak nagygazdák körébe,⁶ átlagos háztartást vezetve jó viszonyokat ápoltak a rokonsággal és a falu többi lakójával. Férjhez menetele után következett élete nehéz szakasza. Az életútja ezen részét a beszélgetés elején általa röviden összefoglalt részlet ismerteti: *„Mind koncentrára jártak az emberek, vitték őket koncentrára. Aztán ’40-től csak úgy voltunk né, tudod, kínlódtunk. Koncentrára, s haza, megint koncentrára, megint haza. ’42-be bátyád’ elment Magyarországra, hogy ne vigyék ki a frontra, s akkor ott vót két évet. ’44 őszén jött haza, akkor le is zárult a háború. Én itt maradtam két kicsi gyermekkel, egy kétévessel, s egy három hónaposal.*

Aztán telt, múlt az idő, leégtünk a háborúba, mi kicsink vót. Aztán kezdtünk helyre jönni, aztán jött a kulákság, ’52-ben kulákok lettünk.

4 Alapul az említett években végzett népszámlálási adatok szolgálnak.

5 1890-ben 854 lakos; 1900-ban 1003 lakos; 1930-ban 1802 lakos; 1992-ben 1229 lakos.

6 A falu gazdálkodásra alkalmas összterülete 790 ha-t tett ki, melyből pl. a nagygazdaként számon tartott Miklós Sándor 30 ha-t birtokolt. Ugyanakkor traktorral, cséplőgéppel, elevátorral, lóheremorzsolóval rendelkezett.

7 A közösségben kiterjedt rokonsági rendszer miatt a közelebbi kapcsolatok hiányában is gyakori a bátyád, nénéd megnevezés, nyilvánvalóan ezt használja a velem való társalgás során is.

János bácsidat el akarták vinni koncentrára, közben beteg lett, tüdőbeteg. A kórházi orvos nem engedte, hogy elvigyék. Azt mondta, hogy:

– Doktor úr, én koncentrára kell menjek.

– Maga nem megy sehova se, maga bémegy a kórházba. – Azt mondta neki: – Magának ott a helye.

Na, akkor bémént a kórházba, s akkor megkezdődött '52-be a kollektivizálás is, megkezdődött akkor a kulákság is. Érted? Aztán úgy, hogy húztuk a kulákságot. Ő az egyik kórházbó ki, a másikba bé. Én itthon két kicsi gyermekke, s apósomma kínlódtunk, hurcolkodtunk, küszködtünk. A teher nagy vót, de elnézés semmi nem vót, semmi. Akkor aztán annyira mentünk, hogy '58-ba béálltunk a kollektívbe, mert má nem vót merre. Kollektivizáltak mindenkit azelőtt, s akkor mi is beálltunk. Közbe Kató békerült az iskolába, ő lelke tudott tanulni, mert akkor már megsza-badultunk a kulákságtól, '58-ban szabadultunk meg. Azután dolgoztunk, hogy a jó Isten segített (...)

Bevezetője után az egyes alfejezetek részletes ismertetése hangzott el, arra engedve következtetni, hogy a rövid összegzés egy előre begyakorolt, már számtalan alkalommal elhangzó tartalmi kivonat lehet. Részletes kidolgozásaként a hallgató érdeklődése függvényében az alapmotívumok követésével bármikor egy kerek történetet tud előadni.

Kérdéseimre a fentebb bemutatott vázlat több pontját ismertette. Elmondása szerint a rajoni ellenőrzéseken ő mindig emelt fővel jelentkezett, és megmondta: csupán mások álcázására kerültek ők kulákságba. Ezek az ellenőrzések sokszor az esti órákban zajlottak, volt olyan eset is, hogy éjszaka két órakerült került kihallgatásra.

Leírást ad a beszolgáltatott gabonafélékről, valamint állatokról, részletezve, miként hurcolhatták az egyetlen lovukat is, továbbá ismerteti a pénzösszegben követelt adókötelezettségeit.

Férje hosszas betegsége miatt felmerült egyik pártgyűlésen a kuláklistán való törlésük, azonban a vezető pozícióban levő rokonuk ekképpen érvelt: „Még nem, mert még bírják.”

Felsorolja azokat a kritikus mozzanatokat, melyeket férje átélt halála időpontjáig.

A kényszermunkán való megbetegedése (súlyos tüdőbaj) miatt hat hónapot töltött a dicsőszentmártoni kórházban, hármat Torján, egy évet a marosvásárhelyi klinikán, majd két hónapot Szebenben. Férje távollétében is folytatta a mezei munkát. A kulák családok összefogtak a gazdálkodásban, csépléskor mégis csak a szemetet vihették haza a szérúról.

A gyerekek is egy sorban dolgoztak a felnőttekkel, sokszor nem nekik való munkára kényszerítették őket, mindaddig, míg szembe nem szálltak a hatóságokkal és emberséges bánásmódot nem követeltek. Név szerint említi mindazokat, akiket kilakoltattak, vagy munkaszolgálatra vittek a Duna-deltába, ugyanakkor megjelennek a rendszert támogatók nevei is.

A hatóságok a kizsákmányolás minden formáját gyakorolták, annak érdekében, hogy őket is a kollektív gazdaságba kényszerítsék. A fizikai munkától megtörve, valamint az agitátorok folytonos zaklatásától pszichikailag is kimerülve, 1958-ban ők is beléptek a termelősövetkezetbe.

Élettörténete ismertetésével egyben a falu lakóiról is ítéletet mond, kifogásolva magatartásukat, mivel nem szolidarizáltak nyíltan a kuláksorsra jutottakkal: *„Csak az utcán beszélünk, ahol a helye, ott nem tudunk megszólalni.”*

5. A szövegkorpusz elemzése

5.1. A 3.2. fejezetben vázolt viszonyok voltak azok, amelyek 1952-ben a hagyományos gazdálkodási módot megbontották, s ezáltal fordulatot idéztek elő a falu életében.

A „normál” magatartást az illető szituációban a kollektív gazdaságba való belépés jelenthette volna. Az ellenszegülést, a hagyományos életmód feladásának elutasítását a közösség által meghatározott normarendszer megtagadásaként receptálták.

Hasonló megítélés nem a falutársak részéről volt érzékelhető, hanem azon vezető pozícióban lévő személyektől, akik státusukból adódóan befolyásolni tudták a közvéleményt. Ezzel ellenkező magatartás automatikusan a csoport többi tagjától való elszakadást jelentette.

A kvázi-archaikus helyi társadalmak életében a közösségből való kilépések, illetve ezek által kiváltott interpretációk a legfontosabb társadalmi történések (Bíró 1996. 246.). Ilyenkor szükségszerűen fellép a saját világhoz való tartozás újradefiniálása. Ez a törekvés azáltal válik hangsúlyossá, hogy nem a szereplőnek tulajdonítható cselekedet (M. I. nem sértegette meg az addig érvényes normarendszereket) hozta létre a perifériára való kerülést, hanem egy külső szerv (állami rendelet) ítélete által változott meg családja közösségi helyzete.

A társadalom többi tagja előtti identitásvesztés egy reszocializációs folyamatot idéz elő. Elidegenítettnek érzi magát jelenleg is, s minden alkalmat megragad ártatlansága bizonyítására annak érdekében, hogy ne kelljen marginalizált életet folytatnia.

Ennek elérésére az emlékezetet hívja segítségül. Narratívája esetében azonban inkább konstrukciós gyakorlatnak, semmint pusztá reprezentációnak lehetünk tanúi.

Számos történetében olyan narratívumok kapnak helyet, melyek igazságértéke az illető szituációkban megkérdőjelezhető, de nem zárható ki a lehetséges változatok köréből.

M. I. kérdéseimnek megfelelő válaszok megfogalmazására törekedett, minden ilyen válasz-története az öngazolás szubjektív vallomása. Szem előtt tartja meggyőződését, melyet a szöveg folyamán többször megismétel: „*Volt 10 hektár földünk. Azzal nem kellett volna mi kulákok legyünk!*”

Nem pusztán egyetlen individuuum életének partikuláris eseményeiről beszél, hanem kifejezésre juttatja, hogy az általa előadott eseményeket a falu tizenegy családjával együtt élte át. A társadalmilag megélt jelen itt is a múltból és a jelenből merít értelmet (Keszeg 2002. 8.). Bármennyire is gazdag emlékanyaga, az illető kor tényszerű leírása helyett több évtizedes élettapasztalatán átszűrt interpretációt közöl a hallgatónak, hiszen a kilépése nyomán teremtődött interpretáció egyben a saját világa részleges módosítását is jelenti.

M. I.-nek a vele egykorú szomszédasszonyokkal való rendszeres összeülései lehetőséget biztosítottak történeteinek csiszolására. Bevallása szerint férjhezmenetele után is a fonók állandó látogatója volt, ahol a jelenlevőket rendszerint történeteivel szórakoztatta. Nagy Olga megjegyzése szerint Győri Klára történetanyaga is a fonóbeli mesélésből nőtt ki, ahol alkalom adódott a hosszas beszédre (Nagy 2001. 186.).

5.2. A narratíva kialakulási okainak vizsgálata után a következőkben konkrétan az elhangzott szövegre helyezem a hangsúlyt.⁸

Eseménysorozatának egy kezdőképét ad (idéztem a 4. fejezetben), melyben a kulákságot megelőző időszakban eltöltött életeseményeit vázolja fel. A tudatosan átgondolt, mesterségesen létrehozott, kronológiai rendbe szerkesztett visszaemlékezésben (melyet többszöri elmondással gyakorolhatott be) már előrevetítődik a neki kirendelt szenvedés.

A szocializmus által előidézett változások a társadalom rétegződéséhez vezettek (lenti és fenti réteg). A lenti (privát) világ működésének legfontosabb stratégiája a fenti (hivatalos) világ szimbolikus leértékelése (Bodó 1988. 43.). M. I. is hasonló védekezési stratégiát alkalmaz, hazugsággal becsapva a kollektív gazdaság vezetőit:

⁸ A teljes lejegyzett szöveget nem közlöm. Megtalálható a KJNT archívumában 860/02-es leltári számmal.

„Vót egy lovunk. Én azzal mindig rendelkezésükre kellett álljak. Menjek vele ahová küldtek. Egy alkalomkor küldtek, hogy menjek, vigyek egy valakit ki Kincsibe.⁹ Érted? Nem mentem. Mert közben a lovat eladtam. Csak minek hurcolják. Jöttek, fogták, vitték. S akkor üzent fel a titkár, hogy miért nem mentem a lóval le, hogy valakit vigyek ki Kincsibe. Mikor harmadszor üzent utánam, akkor lementem. Azt mondtam akkor neki:

– Hallgasson ide, mit fogjak bé, ha nincs mit?

– Hát a lovat!

– Az nincs, mert eladtam.

– Maga, hogy merte eladni?

– Úgy, hogy az enyém vót.

– Hát nem adtunk cédulát.

– Az is az én károm. De nem volt igaz, mondtam: 100 lejt visszatartottak a céduláért, s mikor adják a cédulát, adják azt a 100 lejt. Ha maguk adnak cédulát jó, s ha nem úgy is jól van.”

Valóságos mesehősként vonul végig a történeten, kiállja a próbákat, és furfangjának köszönhetően túljár a hatóságok eszén. A mesei elemek tárárt gazdagítja a hármas szám is, ugyanis csak a harmadik felszólításra hajlandó a hatóságoknak magyarázatot adni egyik cselekedetéről. Sajátosan népmesei motívum az általa elmondott összegzés második gondolatmenetének felvezetése is: „Aztán telt, múlt az idő.”

Elbeszélésében gyakran használja a párbeszédet, nem a sietős lineáris elbeszélésmód jellemzi, hanem a részletező. Az élettörténet másik jellemzői is fellelhetők a vizsgált szövegben: formai, tartalmi, stílári elemi az élnyelvi fordulatokból, beszédstílusokból erednek.

Mivel általa megélt traumát ad elő, narratívumaiban a negatív jellemek a dominánsak.

A szereplők megrajzolásában beszélgetésük nagy hangsúlyt kap, ugyanis beszédmodorukkal kegyetlenségükre utal. A közösségének azon tagjait, akik nem befolyásolták életútját, nem foglalja bele történetébe, hiszen az élettörténet semleges személyeket nem tart számon.

A kérdéseknek megfelelő reprezentációra való törekvés saját világának és identitásának részleges módosításához vezet. Személyes identitásának veszélybe kerülése váltotta ki öngazoló reakcióját. Az interpretációk az általa elképzelt világ alakítására szolgálnak, saját magát helyezve ennek középpontjába. Fokozatosan növekszik alakja az események során mindad-

9 r. Chinciuș (Maros megye), Küküllődombó egyik szomszéd faluja.

dig, míg hőssé nem válik, aki képes felvenni a küzdelmet mások számára egyenlőtlen félnek bizonyuló vetélytársakkal is.

A közösségből való kizárás az azonos sorsúakat szolidaritásra készíteti:

„Úgy, hogy vót tizenegy kulák, s több gabonát beadtunk, mint amennyit beadott a kollektív. De mi összetartottunk, együtt dolgoztunk, s aztán úgy, hogy a jó Isten megsegített.”

Nemi identitása miatt sem kerül hátrányos helyzetbe, nőként is kiemelkedik a többiek közül:

„Ott vótam, ahol a többi mások, a férfiak. Engem soha a sorból ki nem dobtak, mert azt mondták, hogy mindig ott vagyok, ahol ott kell legyek.”

A hagyományos kelet-európai falusi földműves társadalmakban az aszimmetrikus családrendszer volt jellemző, azaz a családfő kezében összpontosult a hatalom (Oláh 1996. 21.). Férje távolléte miatt rá hárult a gazdaság irányításának feladata. Azonban azáltal válik alakja hangsúlyosabban hősiessé, hogy ebből eredő hátrányos helyzete megoldására a többiekhez képest még nagyobb áldozatra kötelezett.

Férjéről (Mátyás Jánosról) szóló történetei kerek egészet alkotnak, párhuzamosan vonultatva végig saját történetével. János bácsi távolléte a kuláksággal megbélyegzett családnak egy újabb deviáns elemeként tűnik fel. Munkaszolgálatlaltal kapcsolatos történetei, valamint betegsége alakulásának pontos adatolása által férje rövid életpályáját közli. Arra enged következtetni, hogy bő mondanivalója volna ebben a témában is, ha a kutató ez irányban érdeklődne. A két életpálya (férj – feleség) összekötő elemeként a szenvedés említhető. A betegség miatti szenvedése férjét M. I.-hez hasonló sorsra kényszeríti. Annak ellenére, hogy távol van a családtól és nem vesz részt a kuláknak kijáró mezei munkában, mégsem kerülhette el ezt az életmódot.

Ennyire pontosan már csak gyermekei tevékenységeiről beszél.¹⁰ Egyben lehetőséget talál arra, hogy a gyerekeit védő családanya képét is magára öltse. A családi hagyomány tekintélytisztelőre, alkalmazkodásra, erős függőségre nevelte a gyerekeket, a mezei munkában való részvételük a falusi élet természetes tartozékának számított.

Ennek ellenére a gyerekek dolgoztatása tiltakozásként jelenik meg, az embertelen bánásmódot igyekezve hangsúlyozni:

„A gyermekek is mentek. Mariska csak 10 éves vót, s a képét vágta ki. János 8 esztendő, s járt a szekérrel, a lószekérrel. Béállítottam a többi szekerek közé, mikor vitték a kótát, s aztán ő is ment a többi emberekkel.

10 Három gyereket nevelt fel (János, Marika és Kató).

Míg egyszer rákényszerítették, hogy hordja meg az árián, künn a falu végén a hordókat vízzel.”

Ahhoz, hogy minél reálisabbnak tűnjön a bemutatott eseménysorozat, bárki által adatolható vagy akár történelmi tényként is elfogadható részleteket ismertet. Ilyen a hatóságok által követelt javak felsorolása, a ma még őrzött „kulákpapírra”¹¹ való hivatkozás, akár a kilakoltatások vagy a közhivatalnak számító intézmények pontos adatolása.

Egyes tárgyak felértékelése a korabeli gazdasági helyzetről tanúskodik, azonban ezek említése más funkciót tölt be. Jelen esetben számára az eszmei és a reális értékről való lemondás kényszerére tevődik a hangsúly: „*A butraimat édesapám nekem 9500 lejért szegődte akkor. Abban az időben egy pár ökröt adott el édesapám ’39-ben. Azokat is el akarták vinni. S akkor odaadtam F. G.-nek 2000 lejért, de nem pénzért, csak úgy. Tudod? Hogy mentsem meg őket.*”

M. I. történelmi hitelességként ismerteti életútját, azonban számos olyan mozzanat is előfordul az egyéni tapasztalatként feltüntetett eseményekben, amelyek többnyire közösségi jellegűek. A nép köréből elhangzó hasonló történetek hitelessége mindig az interpretáció által tér el a történelmi valóságtól. A különbségek azonban csak az egyének individuális életében mutatkoznak, a közösség történelmi hitelességében nem képez fordulatot.

Az egyének a mikrotársadalmi státushierarchiában elfoglalt pozíciójából kötelességei adódnak. Ezek megtagadásából származó „kilépes” hosszú ellenszegülési berendezkedésre készíti az egyént. M. I. is több alkalommal hangsúlyozza az igazságtalan eljárást, mely által kuláksorba kerültek 10 ha földdel. Minden cselekedete, melynek célja az eltulajdonítás megakadályozása, ellenállásnak számított.

Az egyenlőtlen társadalmi erőviszonyok megkérdőjelezhetők a nyelvi kommunikáció és a viselkedés szimbolikus eszközeivel. M. I. mindkét ellenállási módot gyakorolta. Nem tett eleget a felszólításoknak, és ha szembesülésre kényszerült, beszédmódjával próbált ellenfele fölé kerülni. Ennek hangsúlyosabbá és hitelesebbé tétele érdekében név szerint említi a faluban még ma is élő személyeket, akik az igazságtalanság elkövetői voltak. Amiatt, hogy a szocialista ideológiák helyi személyekben támogatókra találtak, saját mikrotársadalmi vezetőit teszi felelőssé, a fentről diktált rendelkezéseket pedig helyi szintű individuális döntéseként fogja fel.

A kollektivizálás kezdetéig mindenki saját földjének terményeiből igyekezett megélhetőséget biztosítani családjá számára. 1952-ben bekövetkező

¹¹ Kulákpapírnak azt az iratot nevezi, mely az általa beszolgáltatót javak listáját tartalmazza.

változások lehetetlenné tették a föld feletti tulajdonjog gyakorlását, valamint a hagyományos gazdálkodásról való lemondásra kényszerítették a falu lakosságát. M. I. ragaszkodott addigi életformájához, nem engedelmessékedett a szocialista értékromboló rendeleteknek, s ezáltal úgy érzi, a falu igazát képviseli. Az általa tanúsított magatartásért máig sem részesült semmilyen szimbolikus kárpótlásban, ezért csupán azon vágya teljesülése jelent elégtételt számára, melyet átok formájában fogalmaz meg:

„Soha nem úgy fejeztem ki magam, hogy meghaltak, mert mindig azt mondtam, hogy megdöglöttek. S nem ki tudja mit hagytak maguk után. S én nyomorúságosan még élek. Úgy ahogy, de még élek. Mikor falutárs úgy bán el a falutárssal még jobban fáj, mint egy ezer idegen. (...) De mind-egyik úgy halt meg, ahogy nem szeretem!”

5.3. Az interjú megteremtette a megnyilvánulás lehetőségét, de ugyanakkor terapeutikus jellege is volt, hiszen a kibeszélés alkalmat adott a szimbolikus elégtételre (Oláh 1999. 5.).

Életkorom miatt nem tartoztam az általa megszokott beszélő/hallgató társak közé, így nem azonosulhattam az M. I. képviselte korszaktudattal. Ennek korrigálása érdekében sokszor megszakította történetét, „kiszólt” a szövegből („Érted? Tudod?”), visszajelzést várva a részemről. Az esetleges tisztázatlan kérdésekre azonnal egy újabb narratívum hangzott el, vigyázva arra, hogy ne kalandozzon el és megőrizze a vezérfonalat. Ezáltal gyűjtőként én is a történet alakító komponensévé váltam. A szövegben szereplő személyeket (mind a pozitív, mind a negatív tulajdonsággal rendelkezők esetében) M. I. rokonságomba sorolta, arra kényszerítve, hogy a családi kötelékek által közvetlen módon állást foglaljak, vagy éppenséggel elítéljem az igazságtalankodókat.

A generációk közötti különbségek akadályai a korszakismeretnek, ezért identitásalakításában számos olyan elemet törekszik használni, mely közvetlenül érinti a más korcsoportú hallgatót is. M. I., valamint a vele egykorúak azt tapasztalják, hogy az időnkénti beszélgetéseket a fiatalok nem értékelik, sőt pletykának tekintik. Ezért szükségesnek érzik a közösségen belüli státusuk megerősítését az újabb korcsoportok előtt. Minden felnőtt generáció megköveteli ezt azon személyektől, akiknek nincs eléggé megalapozva a közösségben elfoglalt helyük. M. I. esete is ezt példázza. Ő még ma sem érzi tisztázottnak ügyét a falu előtt, nem történt meg az elégtétel-szolgáltatás. Ezt a traumát egy jóval későbbi, az egyházközség vezetésével kialakult konfliktusában is a faluközösségből való

kizárásként éli meg.¹² Ezen öngazoló szerepük miatt a narratívák nem tűnnek el, hanem a generációk elvárásaihoz igazodva mindig részét képezik az egyén életének.

5.4. Dolgozatom bevezetőjében elemzési lehetőségként említettem azt is, hogy miként fogadná a faluközösség, és főleg a narratívában szereplő személyek a „nyers valóságot” tartalmazó vallomás nyilvánosság előtti terjesztését. Tudjuk, hogy „a narráció befolyásolja az ember gondolkodását”, valamint „szabályozza és átrendezi az emberek közti viszonyokat” (Keszeg 2002. 25–26), ezért a sokakat vádló történeteknek a közvélemény részéről való fogadása – Nagy Olga által közreadott Győri Klára önéletrajza révén adódó véleménykülönbségekhez hasonlóan – heves reakciókat eredményezne a helyi közösség részéről.¹³

6. Összegzés

A vizsgált narratívumban azok a mozzanatok tűntek fel az egyén életéből, amelyek valamely formában reprezentatívak. M. I. úgy ítéli meg, hogy kulákévei azok, amelyek átfogó képet adnak egész életéről. Jó memóriája, kivételes mesélőképessége miatt gyakran fordultam hozzá gyűjtőként, beszélgetéseink alkalmával akár népszokások, akár viselet után érdeklődtem, valamely összekötő elem kapcsán mindig felszínre kerültek a kulákéveinek szenvedései.

Egy esetben meg is fogalmazta: „*Ej, egy könyvet tudnék írni mindarról, amit átéltem.*” Felszínre kerül tehát az élettörténet írásos formában való rögzítésének oka is: a szerző vagy nem talál hallgatót mondanivalója számára, vagy pedig (időben/térben) távol van tőle.

Íme egy újabb példa arra, hogy falun az előnyben részesített folklórműfajok mellett egy más beszédmód (szövegtípus) is részét képezi mindennapjainknak, bár az ifjabb generációk pletykának tekintik az öregek által alkalmadtán elmondott történeteket.

Szelektíven kezelve ezeket a narratívákat sokszor valóságghű információk birtokába juthatunk, még akkor is, ha az átélt eseménysorozat, a nyelv által pedig előadott emlékezet egyszerre szól a múltról és a jelen tapasztalatairól, valamint az illető közösség társadalmi tudatába ágyazott mítoszról is.

¹² Azzal magyarázva, hogy régi, rongált, az általa adományozott úrasztalát „ki akarták dobni a templomból”.

¹³ A felmerülhető konfliktusok elkerülése érdekében nem közöltem az említett személyek neveit.

SZAKIRODALOM

ASSMANN, Jan

1999 *A kulturális emlékezet*. Budapest.

BODÓ Julianna

1998 Átjárás technikák a szocializmusban a társadalom privát és hivatalos szférája között. In: Uő. (szerk.): *Fényes tegnapunk. Tanulmányok a szocializmus korszakáról*. Csíkszereda, 31–81.

BIRÓ A. Zoltán

1996 A történetmondás mint az antropológiai kutatás tárgya. In: BODÓ Julianna – OLÁH Sándor (szerk.): *Elmentünk? Székelyföldi életutak*. Csíkszereda, 245–250.

CARR, David

1999 A történelem realitása. In: THOMKA Beáta (szerk.): *A kultúra narratívái. Narratívák 3*. Budapest, 69–85.

GYÁNI Gábor

2000 *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Budapest, 48–70, 728–144.

HANKISS, Ágnes

1980 „En-ontológiák”. Az élettörténet mitologikus áthangolása. In: FRANK Tibor – HOPPÁL Mihály (szerk.): *Hiedelemrendszer és társadalmi tudat II*. Budapest, 30–38.

KESZEG Vilmos

2002 *Homo narrans. Emberek, történetek és kontextusok*. Kolozsvár.

NAGY Olga

2001 A népmesétől az oral-history-ig. In: KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve. 9*. Kolozsvár, 135–161.

NAGY VARGA Vera

1995 Álkalmazkodás és szembezállás, volt kulákok egy mezővárosban. In: KOCSIS Gyula (szerk.): *Álkalmazkodás, ellenállás, mobilitás*. Cegléd, 49–100.

OLÁH Sándor

1996 Életformaváltás a Székelyföldön a szocializmus korában. In: BODÓ Julianna – OLÁH Sándor (szerk.): *Elmentünk? Székelyföldi életutak*. Csíkszereda, 5–35.

1998a A hatalomgyakorlás intézményei és eszközei az ötvenes évek székely falusi társadalmában. In: BODÓ Julianna (szerk.): *Fényes tegnapunk. Tanulmányok a szocializmus korszakáról*. Csíkszereda, 81–101.

1998b Elitrekrutáció a szocializmusban. In: BODÓ Julianna (szerk.): *Fényes tegnapunk. Tanulmányok a szocializmus korszakáról.* Csíkszereda, 101–127.

1999 Rejtett történelem. In: KRISTÓ Tibor (szerk.): *Kuláksors. Székely kulákok története.* Státus Könyvkiadó, Csíkszereda.

2001 *Csendes csatatér. Kollektivizálás és túlélési stratégiák a két Homoród mentén (1949–1962).* Csíkszereda.

VERESS Péter (szerk.)

2001 Küküllődombó. *Falufüzetek 11.* Székelyudvarhely.

